

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง "ขบวนการเคลื่อนไหวทาสังคมแนวใหม่: ศึกษากรณีของการปฏิรูปและการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชนในประเทศไทย" คณะผู้วิจัยออกแบบการวิจัยเชิงคุณภาพประเภทกรณีศึกษา (case studies) การที่คณะผู้วิจัยออกแบบการวิจัยแนวทางการนี้เพราะถือว่าตัวผู้วิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้กลยุทธ์แบบอุปนัย (inductive strategy) โดยมีเป้าหมายปลายทางอยู่ที่การพรรณนาแบบลุ่มลึก (rich or thick description)

3.1 หน่วยในการศึกษาหรือหน่วยในการวิเคราะห์

ในทางสังคมศาสตร์ หน่วยในการวิเคราะห์มีหลากหลาย ทั้งระดับบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน พื้นที่ และสังคม สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ใช้หน่วยในการวิเคราะห์ระดับบุคคล เนื่องจากหลักการวิจัยเชิงคุณภาพในทางรัฐศาสตร์ หน่วยในการศึกษาหรือหน่วยในการวิเคราะห์จำนวนมากจำกัดอยู่ที่ระดับบุคคล¹⁴⁹ ประกอบกับการศึกษาประเด็นดังกล่าวนี้ มีบุคคลที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก และหลากหลายระดับ จึงเน้นศึกษาตัวบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลสำหรับให้คำตอบการวิจัยได้ อย่างครบถ้วน

จากการกำหนดให้หน่วยในการวิเคราะห์ที่สำคัญเป็นระดับบุคคล ประชากรของการศึกษาคือตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนในประเด็นโฉนดชุมชนจากภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวเป็นอย่างดี โดยคณะผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่ทฤษฎีความน่าจะเป็น (non-probabilistic selection sampling) โดยใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (purposive sampling) ได้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) ทั้งสิ้น 30 คน แบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มแกนนำชุมชน พื้นที่ละ 1 คน รวม 4 คน

กลุ่มที่ 2 เครือข่ายองค์กรชาวบ้าน พื้นที่ละ 5 คน รวม 20 คน

กลุ่มที่ 3 กลุ่มเครือข่ายประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (P-move) และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.) จำนวน 3 คน

กลุ่มที่ 4 นักวิชาการ 3 คน

¹⁴⁹จุมพล นิมพานิช, *การวิจัยเชิงคุณภาพในทางรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, (พิมพ์ครั้งที่ 2),

(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), น. 224-227.

ขณะเดียวกัน คณะผู้วิจัยใช้วิธีสุ่มแบบเจาะจง ได้พื้นที่เป็นชุมชนที่รวมตัวกันขับเคลื่อนประเด็นโฉมหน้าชุมชนในเขตภาคเหนือและภาคอีสาน ซึ่งปรากฏตามตารางที่ 3.1 ดังนี้

ตาราง 3.1 แสดงเครือข่าย/ชุมชน และความโดดเด่นของเครือข่ายดังกล่าว

ลำดับที่	ชื่อเครือข่าย/ชุมชน	ความโดดเด่นของเครือข่าย
1	ชุมชนบ้านไร่แดง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน	ขับเคลื่อนประเด็นโฉมหน้าชุมชนในนามเครือข่ายปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนภาคเหนือ (คปท.เหนือ) อย่างเข้มแข็ง และต่อเนื่อง
2	ชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	ขับเคลื่อนประเด็นโฉมหน้าชุมชนในนามเครือข่ายปฏิรูปที่ดินโดยชุมชนภาคเหนือ (คปท.เหนือ) อย่างเข้มแข็ง และต่อเนื่อง
3	เครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ลุ่มน้ำเขื่อนท่าบลคอนสาร อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ	มีการรวมตัวของชุมชนอย่างเข้มแข็ง และเป็นหนึ่ง ในเครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน ที่มีการขับเคลื่อน ผลักดันเรื่องโฉมหน้าชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น ต่อสู้ในพื้นที่กรณีพิพาทที่ดินทำกินของชาวบ้าน และปัญหาเรื่องแนวเขตระหว่างราษฎรกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาม้าง
4	เครือข่ายองค์กรชาวบ้านป่าดงลาน ตำบลวังสวาป อำเภอภูพาน จังหวัดขอนแก่น	ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวนาชาวไร่เพื่อสิทธิในที่ดินทำกิน มีการจัดทำข้อมูลและร่วมเจรจาในทุกระดับ รวมถึงเป็นหนึ่งในเครือข่ายปฏิรูปที่ดินภาคอีสาน ที่มีการขับเคลื่อนผลักดันเรื่องโฉมหน้าชุมชนอย่างต่อเนื่อง

จากตารางข้างต้น เครือข่าย/ชุมชนภาคเหนือที่คณะผู้วิจัยสุ่มมาได้แก่ ชุมชนบ้านไร่แดง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน และชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ สำหรับเครือข่าย/ชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ เครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ลุ่มน้ำเขื่อน อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ และเครือข่ายองค์กรชาวบ้านป่าดงลาน ตำบลวังสวาป อำเภอภูพาน จังหวัดขอนแก่น

3.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยเน้นข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลัก ประกอบด้วย (1) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) และ (2) การศึกษาและการวิเคราะห์เอกสาร (documentary research)

วิธีแรก การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured interview) ผสมผสานกับการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง หรือกึ่งโครงสร้าง (unstructured or semi-structured interview)¹⁵⁰ คำถามที่ใช้สัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยจะตั้งคำถามในลักษณะปลายเปิดผสมกับแบบปลายปิด โดยในบางคำถาม คณะผู้วิจัยใช้แบบปลายปิด และบางคำถามใช้แบบปลายเปิด หรือในคำถามข้อเดียวกันใช้ผสมผสานทั้งสองแบบ ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ในการได้มาซึ่งคำตอบจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักทุกคนให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน และมีความสมบูรณ์ของคำตอบ

สำหรับการดำเนินการสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยจะดำเนินการเสมือนการสนทนาพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ ภายใต้เนื้อหาสาระตามกรอบแนวคิดการวิจัย เพื่อให้เกิดความรู้สึกลึกซึ้ง ผ่อนคลาย ไม่ตึงเครียด ทั้งนี้ ระหว่างการสัมภาษณ์ได้ทำการจดบันทึกข้อมูลต่างๆ ไว้ด้วย โดยในการสนทนาพูดคุยดังกล่าว ป็นการสนทนาในเรื่องเกี่ยวกับประสบการณ์การรับรู้ ความรู้สึก รวมทั้งความรู้ เป็นต้น ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยการลงพื้นที่เพื่อดำเนินการสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา

ช่วงแรก ดำเนินการระหว่างเดือนมกราคม-เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2560 โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชมนุช หุ่นนาค และทีม รับผิดชอบลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างโดยชุดคำถามปลายเปิดและปลายปิด ชุดของคำถามที่ใช้สัมภาษณ์เป็นการถามคำถามที่มีลักษณะทั่วไปกับผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคน (ตามที่ปรากฏในภาคผนวก)

ช่วงที่สอง ดำเนินการช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. 2561 และช่วงที่สาม ดำเนินการช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2562 โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ มานศรีสุข การสัมภาษณ์ในช่วงที่สอง และช่วงที่สาม เป็นการสัมภาษณ์แบบสุ่มแบบเจาะจงจากกลุ่มตัวอย่างอีกทีหนึ่ง โดยชุดคำถามที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงและเชิงลึกมากกว่าชุดของคำถามในการสัมภาษณ์ในช่วงแรก

วิธีที่สอง การศึกษาและการวิเคราะห์เอกสาร หรือการวิจัยเอกสารในครั้งนี้ เป็นการแสวงหาคำตอบหรือเป็นการแสวงหาองค์ความรู้ด้วยการศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary

¹⁵⁰ชาย โพธิ์สิตา, *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*, (พิมพ์ครั้งที่ 5), (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2554), น. 264.

data) หลากหลายแหล่ง ทั้งในรูปของหนังสือ และเอกสารต่างๆ เพื่อความครบถ้วนและความเป็นปัจจุบันของข้อมูล

โดยสรุป การวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการเก็บข้อมูล โดยเน้นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ประกอบกับการใช้วิธีการศึกษาและวิเคราะห์เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ รายงานการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดิน เอกสารทางราชการ ข้อมูลสถิติเกษตรกร ที่ดินทำกินแล้อยู่อาศัย รวมถึงข่าวสารผ่านทางช่องทางต่างๆ เป็นต้น เพื่อเป็นข้อมูลให้สามารถตอบคำถามและวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งหรือกำหนดไว้ได้อย่างครบถ้วน

3.3 ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็นช่วงเวลาสำคัญ 3 ช่วง คือ ขั้นตอนเตรียมการก่อนเก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นตอนระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล และขั้นตอนหลังการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนเตรียมการก่อนเก็บรวบรวมข้อมูล มีการดำเนินการ คือ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลและสถานที่ในจังหวัดต่างๆ เพื่อประสานงาน เตรียมเครื่องมือ อุปกรณ์ที่ใช้ในการลงภาคสนามล่วงหน้า ตลอดจนกำหนดเวลานัดในการลงพื้นที่ภาคสนาม จากนั้นขั้นตอนระหว่างการเก็บข้อมูล คณะผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลในลักษณะที่เป็นเอกสารต่าง และลงพื้นที่ทั้ง 4 ที่ได้เลือกศึกษาในครั้งนี้

ขั้นตอนหลังการเก็บข้อมูล มีการนำบทสนทนามาถอดลงแบบฟอร์ม จากนั้นทำการสกัดเฉพาะประเด็นที่ผู้วิจัยมุ่งทำการศึกษา โดยให้ความสำคัญกับข้อมูลที่ได้รับอย่างรอบด้าน

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยเริ่มต้นตั้งแต่ การจัดระเบียบข้อมูล (data processing) เมื่อผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้เครื่องมือตามที่ระบุไว้ คณะผู้วิจัยใช้วิธีการลดทอนข้อมูล (data reduction) หลังจากนั้นนำข้อมูลที่ลดทอนแล้วมาจัดหมวดหมู่ (classification) ทำแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล (relationship pattern) แล้วจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูล (data analysis) โดยคณะผู้วิจัยดำเนินการประสานรวมการวิเคราะห์กรอบทฤษฎี คำตอบที่ได้จากชุดคำถามและวัตถุประสงค์ที่สร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดทฤษฎี และการวิเคราะห์บริบททางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการเมือง เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปและการยืนยันข้อสรุป